

TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti Xususiy Huquq Fakulteti 1-Kurs Talabasi

Kidirbaev Atabek Majit O'g'li

Annotatsiya: *Ushbu maqolada eksport-import operatsiyalarining rivojlanishi, transmilliy korporatsiyalar faoliyatining iqtisodiyot uchun afzalliklari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit So'zlar: *transmilliy korporatsiyalar, milliy ishlab chiqarish, xalqaro valyuta munosabatlari*

KIRISH

Transmilliy korporatsiya (TMK) — xorijiy aktivlarga ega bo'lgan, operatsiyalarining kamida 1/4 qismini mamlakat tashqarisida, o'zi ro'yxatga olingan chet mamlakatda amalga oshiradigan yirik korporatsiya. Tashkiliy jihatdan bosh kompaniya asosiy kapitalining sho'ba korxonalar kapitalida qatnashuvi tamoyiliga asoslanadi.

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining kuchayib borishida transmilliy korporatsiyalar muhim o'rin tutadi, ya'ni aynan transmilliy korporatsiyalar globallashuv jarayonlarini harakatga keltiruvchi kuch sifatida qaraladi. Chunki, transmilliy korporatsiyalar filiallarining dunyo mamlakatlari bo'ylab tarqalishi, mazkur mamlakatlar iqtisodiyotida ishlab chiqarishni rivojlanishiga hamda eksport hajmining oshishiga olib keladi. Eksport-import operatsiyalarining rivojlanishi esa, o'z navbatida mamlakatlar iqtisodiyotining ochiqligini ta'minlaydi. Transmilliy korporatsiyalarda kapitalining harakati, odatda, korporatsiya joylashgan davlatda bo'layotgan jarayonlardan mustaqil ravishda sodir bo'ladi.

Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalar yirik investitsiya va yuqori malakali mutaxassislarni talab qiluvchi yuqori texnologiyali, ilmtalab sohalarga kirib boradi. Ushbu sohalarni transmilliy korporatsiyalar tomonidan monopoliya qilish tendentsiyasi ro'y bermoqda.

ASOSIY QISM

Transmilliy korporatsiyalar o'rtasidagi birlashish va qo'shib olishlar kompaniyalarning mehnat, ilmiy-texnik va moliyaviy resurslarini birlashtirish hisobiga raqobat afzalliklariga erishishga yo'naltirilgan. Shuningdek, ishlab chiqarishni kengaytirish hisobiga iqtisodiy samaraga erishish, yangi bozorlarga kirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, yangi aktivlardan foydalanish va boshqalarga ega bo'lish imkoniyati yuzaga keladi. Shuningdek, transmilliy korporatsiyalar o'rtasidagi birlashish va qo'shib olishlar jarayoni jahon iqtisodiyoti hamda milliy iqtisodiyotlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omil bo'lib hisoblanadi. Bu holat o'z navbatida transmilliy korporatsiyalarning barqaror faoliyat ko'rsatishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Transmilliy korporatsiyalar xalqaro moliya

munosabatlari rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Chunki, aynan transmilliy korporatsiyalarning faoliyati orqali butun dunyo bo'ylab investitsiyalar oqimi harakat qiladi.

Transmilliy korporatsiyalar tomonidan mamlakat iqtisodiyotiga kiritilgan investitsiyalar milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, mamlakatimiz iqtisodiyotiga ham keyingi yillarda dunyodagi etakchi transmilliy korporatsiyalar tomonidan investitsiyalar jalb etilmoqda. Bunday transmilliy korporatsiyalar jumlasiga, Coca Cola, Jeneral Motors, Mitsui, Hyundai, Nestle, Samsung va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Transmilliy korporatsiyalar tomonidan mamlakatlar milliy iqtisodiyotiga kiritilayotgan investitsiyalar natijasida mazkur mamlakatning jahon xo'jaligi bilan aloqalari rivojlanib boradi. Bu holat esa, xalqaro moliya munosabatlari rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki, transmilliy korporatsiyalar bir vaqtning o'zida, xalqaro investitsiya munosabatlari, eksport-import operatsiyalari, xalqaro valyuta munosabatlari, xalqaro lizing munosabatlari hamda xalqaro moliya bozorlaridagi operatsiyalar rivojlanishiga o'zining ta'sirini o'tkazadi. Hozirgi kunda Transmilliy korporatsiyalar O'zbekistonda ish boshlashlarini sababi davlatimiz paxtasi tufayli va shunigdek juda arzon ishchi kuchi, harakatchanlik, mehnatga yo'naltirilgan mentalitet, amaliy intizom hisoblanadi.

Prezident Mirziyoyev iqtisodiyotni liberallashtirish bo'yicha ko'rgan choralari, O'zbekiston va Qozog'istonni taqqoslaganda, Toshkentga katta afzalliklarni berdi. Shu bilan birga, texnik jihatdan ko'proq tayyorlangan, mobil ishchi kuchi, barqaror qonunchilik va islohotlarning ketma-ketligi. Ya'ni, bizga yetishmayotgan hamma narsalar».

Qozog'iston va O'zbekistonning raqobatbardosh ustunliklarini hisobga olgan holda, eng yirik transmilliy korporatsiyalar nima uchun O'zbekistonni tanlashlari aniq.

«Qonunchilik, mentalitet, korrupsiyaga qarshi choralar, ish sifati va narxi ... Nima uchun O'zbekistonga ustunlik berilishi aniq. Agar sarmoyadorlar qo'shnilariga borsa, ular o'zlari uchun saboq olishlari kerak».

«Qonunchilik barqarorligi faktlari bo'yicha Qozog'iston ham maqtana olmaydi. Soliq kodeksiga tuzatishlar deyarli har hafta amalga oshiriladi. Besh yil ichida Tadbirkorlik kodeksiga to'rt o'nlab o'zgartirishlar kiritildi. Qonunchilik doimiy ravishda o'zgarib turadi. Bundan tashqari, xorijiy reyting agentliklari hujjatlarida ta'kidlanganidek, Qozog'iston qonunchiligi, ayniqsa fiskal, teskari yo'nalishda o'zgarishga moyil. Ya'ni, normalarni 2021 yildan emas, balki, masalan, 2018 yildan boshlab kiritish mumkin».

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

«Hozir O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha katta prognozlar berish qiyin, biroq Prezident Mirziyoyev o'z mamlakatini yuqori texnologiyali, qayta ishlash sanoatida ishlovchi va yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etuvchi investorlar uchun yanada jozibador qiladi».

Buning uchun barcha zarur bazalar O'zbekistonda ta'minlangan. Mamlakatning yaxshi istiqbollari bor.

«Muammo shundaki, masalan, biz xom ashyoga qaramligimizdan xalos bo'lmadik. Qozog'istonda xomashyo bo'lmagan eksportning o'sishi doimiy ravishda qayd etiladi. Sanoatlashtirishning asosiy ko'rsatkichi. Ammo e'tibor bering, u dollar va foizlarda o'lchanadi. Ammo bo'laklarga bo'lingan holda ... Kim chet elga eksport qilinadigan kamida o'nta tovar bo'lmagan tovarlarni nomidan aytib berishi mumkin? Oziq-ovqat sanoati bilan bir qatorda? Barmoqlaringiz bilan hisoblang. Ha, bizda Stepnogorskda podshipniklar zavodi, Kentauda transformatorlar zavodi, Taldiqo'rg'onda akkumulyatorlar zavodi va Olmaotada zavod bor, ammo oxirgisi bundan mustasno, bu zavodlarning barchasi uzoq Sovet tarixiga ega».

Aslida 30 yil davomida yangi sanoat tarmoqlari yaratilmadi. Qozog'iston birinchi va ikkinchi qayta ishlash xom ashyosini eksport qilishni davom ettirmoqda.

Agar biz 90-yillarning o'rtalarida Qozog'istondagi ishlab chiqarish ob'yektlarining sonini eslasak, ammo hozirda u yerda yuzlab zavodlar yo'q

2021 yilda O'zbekistonda «Nike» va «Adidas» brendi ostida krossovkalar ishlab chiqariladi. Birinchi bosqich 2021 yilning 4-choragida ishga tushib, loyiha 2022 yil 3-choragida to'liq quvvatda ishga tushishi rejalashtirilgan. Hozirda xorijiy investor tomonidan 6 million AQSh dollarlik investitsiya kiritilgan

BMT ekspertlarining fikricha Transmilliy korporatsiyalar (TMK) «jahon iqtisodining dvigatellaridir». BMTning translyatsiya korporatsiyalar haqidagi dokladlaridan biri xuddi shunday deb nomlangan edi. 90-yillarning o'rtalariga kelib jahonda 40 mingta TMK mavjud edi. Ular o'z davlatlaridan tashqarida 250 mingga yaqin shu'ba korxonalarini nazorat qilardilar. Ularning soni ohirgi yigirma yil mobaynida 5 barobar ko'paydi (1970 yilda 7 mingta bunday firma ro'yxatga olingan edi).

100ta eng yirik xalqaro kompaniyalarning 40% mulki (shu jumladan moliyaviy mulki) boshqa davlatlar hududida joylashgan. Transmilliy korporatsiyalarning asosiy qismi AKSH, YEI davlatlari va Yaponiyada joylashgan. TMK jahon sanoat ishlab chiqarishining 40%igacha, xalqaro savdoning yarmini nazorat qiladilar. TMK korxonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning miqdori yiliga 1 trln. doll.dan oshib ketadi. Ularda 73 mln.dan ortiq kishi ishlaydi, ya'ni jahonda band aholining undan bir qismi.

Xo'sh, transmilliy korporatsiyalar nima, ularga qanaqa kompaniyalar kiradi?

An'anaviy ravishda xalqaro korporatsiyalar faoliyatini o'rganadigan BMT uzoq vaqt mobaynida ularga yillik aylanmasi 100 mln. doll.dan oshuvchi va kamida 6 davlatda filiali bo'lgan firmalarni qo'shardi. Keyingi yillarda boshqa bir ko'rsatkich: rezident davlatdan tashqarida sotilgan mahsulotlar miqdori kiritildi. Bu ko'rsatkich bo'yicha jahonda Shvetsariyaning «Nestle» firmasi (98%) ilg'orlardan biri sanaladi.

Mazkur munosabatlarning barchasini xalqaro moliya munosabatlari o'zida mujassam etadi. Korporatsiyalarning milliy va jahon iqtisodiyoti uchun muhimligi ular shakllanishi va faoliyat yuritishi jarayonlarining tegishli ilmiy tahlilini talab etadi. Kapital va ishlab chiqarishning keng ko'lamda bir joyga to'planishi asosida yuzaga keluvchi birlashgan

korporativ tuzilmalar bugungi kunda milliy va jahon iqtisodiyotining muhim sub'ektlari bo'lib hisoblanadi. Biroq ularning milliy va jahon iqtisodiyotiga ko'rsatadigan ta'siri ijobiy hamda salbiy bo'lishi mumkin.

XULOSA

Transmilliy korporatsiyalar o'z faoliyati yordamida O'zbekistonning rivojlanishini o'stirib, tijorat jarayonlari, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi, istiqlol va izoh qilish bilan bog'liq milliy korporatsiyalar faoliyati va foydali tomonlari o'rnatadigan madaniy, iqtisodiy, sohani tatar taklif etishadi.

Bundan tashqari, transmilliy korporatsiyalar O'zbekistonning ishlab chiqarish sektorini mustahkamlab, yangilik uchun investitsiya vositalarini oshirish, milliy kelajakni hamda keyinroq ikki tomonlama zarar o'tkazadigan faoliyatni amalga oshirishda ham ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda transmilliy korporatsiyalar faoliyati va foydali tomonlari ya'ni barcha sohalar uchun o'ziga xosdir va mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini mustahkamlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ataniyazov J., Alimardonov E. "Xalqaro moliya munosabatlari". Darslik. T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. 2014 y. – 432 b.
2. Котелкин С. Международные финансы. Учебник. – М.: Магистр, 2015. – 688 с.
3. Свиридов О., Лысоченко А. Международные финансы. – Ростов н/Д.: Феникс, 2015. – 395 с.
4. <http://www.worldbank.org> – (Jahon banki rasmiy veb sayti).
5. <http://www.imf.org> – (Xalqaro valyuta fondi rasmiy veb sayti).
6. <http://www.ebrd.org> – (Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki rasmiy veb sayti).